

Další zpráva Římského klubu

Ernst Ulrich von Weizsaecker, L. Hunter Lovins, Amory B. Lovins: Faktor Vier: Doppelter Wohlstand – halbiertes Naturverbrauch. Der neue Bericht an den Club of Rome. München 1995, 351 stran.

Recenzovaná kniha – jak je obvyklé u textů tohoto druhu – se nachází na pomezí globalistiky, prognostiky a přístupu trvale udržitelné lidské existence. Je jedním z posledních pojednání autoritativního Římského klubu, majícího již třicetiletou tradici. Toto sdružení bylo založeno v dubnu 1968 a jeho zpravidla burčující zprávy se datují od roku 1971.

Záměrem této publikace, napsané jedním německým a dvěma americkými vědci, je ohlášení nového směru technického pokroku, jehož cílem má být – jak napovídá již sám název knihy – dosažení dvojnásobku hmotného krytí potřeb lidské populace s poloviční spotřebou zdrojů čerpaných z přírody, a to během maximálně 50 let (jinak by podle názoru autorů byla fatálně ohrožena lidská civilizace a kultura). Nevím však přesně, co autoři rozumějí zvýšením blahobytu o 100 % – zda jde o průměr celosvětový, který mi připadá pro tento účel nevhodný, anebo jen vyspělých zemí. Zmíněný růst by měl údajně vést k odstranění hrozících politických napětí a chudoby. Já však předpokládám, že perspektivní výroba (spotřeba) rozvinutých zemí bude v podstatě na úrovni blízké současnosti (dvojnásobek současné úrovně si nedovedu představit) a že v globálním měřítku se absolutní velikost světového produktu díky značnému hospodářskému pokroku rozvojových zemí zvedne přibližně sedmkrát, přičemž přirozeně nekladu rovnítko mezi vzestup tohoto produktu a spotřebu materiálních zdrojů. Snížení „konzumace přírody“ o 50 % by mělo údajně zabezpečit obnovu ekologické rovnováhy a dlouhodobě zajistit přijatelné základy života lidí na Zemi. Není mi ovšem jasné ani to, proč zrovna poloviční, i když jen hrubě vymezený nárok na získávání přírodního bohatství zeměkoule by měl umožnit trvalou existenci Homo sapiens sapiens na naší planetě. Myslím si, že tento požadavek lze ještě zpřísnit.

Recenzovaná studie má být úvodem k vypracování strategie řešení nejzávažnějších (tedy nejen environmentálních) problémů světa. $200 : 50 = 4$, tak lze charakterizovat hlavní ideu knihy. Tímto způsobem zaměřené metody hospodaření by měly přispět k čtyřnásobnému zvýšení produktivity energie, hmoty a dopravy. K tomu je nutné využít nejen zdokonalených technologií, ale i úprav daňového systému, postihujícího spíše „práci“ než spotřebu energie (matérie), což je poměrně nově prosazovaný požadavek environmentalistů.

Jako konkrétní příklady zvyšování „produktivity“ uvádějí autoři publikace padesát možností, mj. biologizovanou kancelářskou budovu, klimatizovaný dům, dobře izolující okna, ekologický automobil, nově koncipovaný automobil, domácí spotřebiče se čtvrtinovou spotřebou energie, výrobu úsporných žárovek místo výstavby nových elektráren, zdokonalené elektromotory, knihovnu na disketě, úspory vody v průmyslu, opětovné prosazování oceli, nové metody odstraňování odpadu, obnovu budov místo jejich demolice, biointenzivní malorolnictví, pronájem chemikálií náhradou za jejich prodej, vratné láhve, širší použití dřeva ve stavebnictví, videokonference, elektronickou poštu a modernizaci kolejové dopravy.

Vědci dále upozorňují na výsledky různých výzkumů, podle nichž např. ve Spojených státech 93 % prodaných a spotřebovávaných zdrojů nikdy nepřejde do výrobků, 80 % hotových výrobků se po jednorázovém použití vyhazuje a zbytek má omezenou trvanlivost, pouze 3 % primární energie se promění ve světlo. Je to názorná ilustrace špatné „ekonomie hmoty“.

Autoři knihy velmi kritizují nedokonalost soustavy nabídky – poptávky, ačkoli vůči eventuálnímu zavedení socialistického zřízení se chovají zdrženlivě (připouštějí je však). Starý koncept konkurence s jejími mobilizujícími, ale i zatěžujícími funkcemi má být

v současnosti chápán jako „zničující válka“. Negativní úloha tržního řádu by prý měla být odstraněna oddělením kategorií zisku a obrátu. „Efektivnost“ se může podle názorů vědců z Římského klubu stát předmětem koupě a prodeje. Kromě toho je možné obchodovat i s tzv. negativními wattly (negawatty). Je údajně možné je dražit, uzavírat s nimi termínované obchody, směňovat práva na patřičné úspory, využívat prostorové diference v cenách apod. To vše je ovšem jen pokus o rehabilitaci kapitalismu ve zkoumané sféře a naší době, prý jde o příklon k jakési „pravé (!) liberální tržní ideji“. Mně však podobné úvahy připadají zcela zbytečné (a málo účinné!), celkově tedy neperspektivní.

Významnou pozici při kritice dosavadní ekonomiky – jak se domnívají autoři knihy – zaujímají ekologové, kteří si nezískali sympatie stoupců globálního obchodu. Ochránci přírody upozorňují na to, že např. jednání Světové obchodní organizace, týkající se ekologie, jsou tajná a organizace sama tyto otázky zpravidla opomíjí. Podle názorů environmentalistů nás případné zvyšování efektivnosti využívání přírodních poměrů ve skutečnosti nezabýváje problému „omezené přírody“, nýbrž jen oddaluje jeho konečné řešení. Ceny „zdrojů“ (jakož i primárních surovin a energií) i nadále neodpovídají situaci příslušných „hranic“; sekulárně stagnují, někdy dokonce klesají! Díky neuváženému čerpání těchto nedostatkových látek stoupají rovněž objemy nežádoucího odpadu. Při pokračování současných tendencí může dojít k nečekaným cenovým skokům (viz roky 1973 a 1979 v případě uhlovodíků, jež doslova otřáslы světovou ekonomikou, ale současně nás přinutily začít s nimi šetřit) s nepředstavitelnými sociálními a nakonec rovněž politickými důsledky. Působení trhu v daném problémovém okruhu stále selhává, protože nedokáže vzít v úvahu omezenost zdrojů bez „vkladu kapitálu“. Doba, kdy bude možné vyrábět žádanou hmoty fyzikálně chemickou cestou, je ještě vzdálena.

Von Weizsaecker a jeho kolegové doporučují pomalé, avšak soustavné zvyšování cen primárních surovin a energií a postupnou internalizaci tzv. externalit (nákladů „vnějškově“ ovlivňujících bezprostřední, konečnou výrobní výdaje, což se týká mj. právě položek resp. rektujících ohraničené přírodní podmínky a zdroje).

Přítom zdůrazňují, že kromě otázek „zvýšené efektivnosti“ je třeba přihlížet také k nehmotným stránkám blahobytu a k problémům s novým uspořádáním mezinárodního obchodu. Jsou si vědomi toho, že od přelomu 70. a 80. let dochází v civilizaci pokročilých zemích ke zpomalení přírůstků (nebo dokonce ke stagnaci) příjmů zaměstnanců, zatímco zisky stále radikálně stoupají. Domnívají se, že je to důsledkem působení teorie a praxe neomezeného světového obchodu (počínaje vznikem tzv. Uruguayjského kola GATT a založením Světové obchodní organizace). Zapomínají, že další vážný důvod spočívá v tom, že klesá celková dynamika hrubého domácího produktu (rozvinutých zemí) a že se kapitál i v době projevující se tendence ke snižování míry zisku (byť poměrně vysoké!) snaží udržet svou úroveň tím, že blokuje nárůst mezd a platů, jakož i různých sociálních výhod nájemných pracovních sil (a často je i odbourává). Tím přirozeně dochází k zostření vztahů mezi zaměstnavateli a zaměstnanci. Proč by ostatně měly příjmy většiny nějakým způsobem najatých osob – byť podle mého názoru na poměrně vysoké a objektivně dále nezvyšovatelné úrovni – stagnovat a zisky dále stoupat? To vše se děje v podmínkách očekávaného nerostujícího hospodářství na úrovni prosté reprodukce!

Autoři recenzovaného díla vystupují zvláště kriticky k používání tradiční makroekonomické kategorie hrubého domácího (sociálního) produktu. Jako řada jiných odborníků se vyslovují pro jeho náhradu nebo alespoň o jeho doplnění dalším souhrnným indikátorem (někdy však těžko kvantifikovatelným). Vzpomínají konstrukce H. Dalyho a J. Cobba z roku 1989 (později též sestavy Stockholm Environment Institutu), kteří formulovali ISEW (Index of Sustainable Economic Welfare). Do poloviny 70. let se dynamika veličin tohoto ukazatele a hrubého domácího produktu u vyspělých zemí v zásadě ztotožňovala, od té doby růst ISEW zaostává mj. také proto, že tradičně chápáný produkt se paradoxně „zvyšuje“ s odstraňováním negativních ekologických důsledků hospodářského rozvoje (podobně je tomu i s „hospodářskými následky“ zvyšující se kriminality, úrazovostí atd.).

Autoři recenzované publikace posuzují koncepci trvale udržitelného rozvoje, kterou zpopularizovala zejména světová ekologická konference v Rio de Janeiro (1992), jako pozitivní. Tento přístup k životu na Zemi je na rozdíl od jiných „ideologií“ (liberalismu, konzervatismu apod.) samozřejmě nejen ekologickou, ale také sociální, ekonomickou a kulturní záležitostí. Podobné pojetí vyžaduje uspokojivé sociální poměry (v podstatě vyrovnanou hmotnou úroveň), „neziskové“ hospodaření, jakož i takový způsob lidského života, jenž dává přednost morálce, vzdělanosti a výchově.

Princip egoismu, z něhož vychází kapitalismus, by měl být podle názoru autorů knihy v souladu s vývojem lidského světa překonán. Zásadní otázkou zůstává, zda je toho tržní systém s jeho „nutkáním“ téměř vše (často tedy i nemateriální čili duchovní složky života lidí) převádět na peníze, vůbec schopen? Anebo jej bude nutné nahradit jiným společenským (ekonomickým) řádem – hmotně stacionárním, dostatečně uspokojujícím materiální lidské potřeby, ale zřetelně humánně koncipovaným?

Jiří Stehlík